

CĀHİZ'İN ESERLERİNİN İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDEKİ
YAZMA NÜSHALARI VE BUNLAR HAKKINDA
BAZI YENİ MALZEMELER

RAMAZAN ŞEŞEN

Abbasîlerin en parlak devrinde yaşıyan Cāhiz (159 — 255 / 775 — 869) Arap edebiyatının en çok eser veren müelliflerinden biridir. Onun eserlerinin sayısı ve adları hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Mas'ūdî “râvîler ve ilimle uğraşanlar arasında ondan daha çok kitap yazan bilinmiyor” der¹. İbn al-Murtazā ise, “o birçok ilimlerde zamanında eşsizdi. Fasih olmakla beraber, kelâm, fetva, Arap edebiyatı, tefsir, aḥbār v.s. ilimleri kendisinde toplamıştı. Tevhit, peygamberliğin isbatı, imâmet, Mu'tezilenin üstünlüklerine v. s. konulara dair birçok eserleri vardır” der². İbn al-Cavzî (ölm. 597 — 1201) ve Şahrîstânî de aynı mahiyette ifadeler kullanırlar³. İbn Hâcar (ölm. 852 = 1449) “İbn al-Nadîm'in Cāhiz'in eserleri hakkında verdiği cetvelde 170'ten fazla kitabın adının geçtiğini” söyler⁴. Fakat, İbn al-Nadîm'in *al-Fihrist*'inin Cāhiz'a ait kısmında ilâve notlar ve İbn al-Furât'tan nakledilen not ile beraber, ancak 160'a yakın eserin ismini görmekteyiz⁵. Buna bakılarak *al-Fihrist*'in Cāhiz'a ait kısmının elimizdeki şeklinin eksik olduğu hükmüne varılır. Sibṭ b. al-Cavzî (ölm. 654 / 1256), Cāhiz'in eserlerinin 360 tane olduğunu, bunların ekserisini Bağdâd'da Abu Ḥanîfa türbesinde, gördüğünü kaydeder⁶.

Cāhiz'in eserlerinin bir kısmı *K. al-Ḥayawân*'ın mükaddimesinde ve diğer eserlerinin bazı yerlerinde zikredilir. Geri kalanlarını, umumiyetle kendisinden bir asır sonra gelen muhtelif müelliflerden öğrenmekteyiz. Cāhiz, eserlerinden ancak bir kaçının adını kat'i olarak

¹ al-Mas'ūdî, *Murūc al-zahab*, Paris, 1861-1877, a. VIII, 34.

² İbn al-Murtazā, *Tabakāt al-Mu'tazila*, Beyrut, 1961, s. 68.

³ İbn al-Cavzî, *al-Murtazam*, Turhan Valide kütüp., nr. 226 yap. 41b.

⁴ İbn Hâcar, *Lisān al-mîzān*, Haydarabad, 1329-1331, IV, 357.

⁵ Arberry, *Islamic Research Association Miscellany*, Kalkūta, 1949, I, 35-45.

⁶ Sibṭ b. al-Cavzî, *İkd al-cumân*, Ahmed III. kütüp., nr. 2911, IX, yap. 73b.

tain etmiştir. Diğerlerini ise, eserlerinden bahseden müellifler, hatta bizzat kendisi dahi çeşitli isimler altında zikreder. İşte, onun eserlerinin kat'î cedvelini yapmayı güçleştiren en önemli husus budur. Böyle bir cedvelin yapılmasını güçleştiren hususlardan diğeri de, gençliğinde kaleme aldığı bazı eserlerini İbn al-Mukaffa^c (ölm. 145=762), al-Halil (ölm. 170=786), Bayt al-Hikma sahibi Salm, Yahya b. Halid (ölm. 190=805), al-Attabi (ölm. 220=835) ve bunlara benzer meşhur müelliflerin adı ile telif etmiş olmasıdır⁷. Şu noktayı da unutmamak gerekir ki, Cāhiz, çok okunan bir müellif olduğu için, sonraki müelliflerden bazıları eserlerinden bir kısmını, rağbet görsün diye, onun adı ile neşretmişler veya başkaları, zuhul ile, bazı eserleri ona isnat etmişlerdir⁸. Bazı müstensihler de, pahalıya satabilmek için, yazdıkları nüshalardan bazılarını onun eserlerindenmiş gibi göstermişlerdir. Elimizdeki eserlerden ona nisbet edilenlerin bazıları bu ihtimali kuvvetleniyor⁹. Şuna dikkati çekmek gerekir ki, Mas'üdi hariç, Cāhiz'in eserlerinin listesini veren müelliflerin hemen hemen hepsinin İbn al-Nadim'in verdiği cedveli esas aldıklarını görüyoruz.

Cāhiz'in eserlerini incelemeği hedef tutan bu yazıda, ilk önce bunların İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshaları tavsif edilecek, sonra, bunlar da göz önünde bulundurularak, bütünü gözden geçirilecektir.

⁷ al-Cāhiz, *al-Adāva va'l-ḥasad*, Kahire, 1943, s. 109 : وربما ألفت الكتاب الذي دونته في معانيه وألفاظه فأترجمه باسم غيري وأحويه على من تقدمني عصره مثل ابن المقفع والخليل وسلم صاحب بيت الحكمة ويحيى بن خالد والمتأني ومن أشبه هؤلاء من مولني الكتب ...

⁸ *K. al-Tāc* ve *K. al-ʿİrs va'l-ʿarāʿis* adlı eserler bunun en açık delillerindendir (bk. *K. al-Tāc*, Kahire, 1914, s. 3—4 ; *K. al-ʿİrs va'l-ʿarāʿis*, Ahmed III. kütüp., nr. 2538, yap. 152a—b.

⁹ Bk. Cāhiz'a isnat edilen eserlerin nüshaları.

A. CAHİZ'A AİT ESERLERİN TAVSIFLARI :

1. *K. al-Bayān va 'l-tabayin*

Feyzullah Efendi 1580 ("*K. al-Bayān va 'l-tabayin*" şeklinde).

Miklâplı, sırtı kahverengi meşin, üzerine ebrûlu kâğıı yapıştırılmış mukavva bir cilt içinde, 200 yaprak, 20×25 (14,2×21) cm. ebadında, koyu saman renginde bir kâğıt. Haşiyelerde, metnin okunmasına zararı olmayan kurt yenikleri var. Her sahifede, harekeli, kahverengi mürekkeple yazılmış, mağrip hattı ile, 29 satır.

28 zilka'de 587 h. çarşamba günü Abū 'Amr Muḥammad b. Yusuf b. Muḥammad b. al-Ḥaccāc al-Laḥmî tarafından Septe'de istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 200a): *وذلك عشى يوم الأربعاء الثامن والعشرين من ذى القعدة سنة سبع وثمانين وثمانمائة*

Nüşhanın üçüncü cüzü 348 h. 'de Abu Ca'far al-Bağdādî'nin (ölm. 280 h.) nüshasından nakledilen nüshadan istinsah edilmiştir. Bu hususta 200a'da şu kayıt vardır:

في آخر السفر الذى نسخت منه الثلث الثالث من هذا الكتاب «كتب هذا السفر وهو مشتمل على جميع كتاب البيان والبيان من نسخة أبى جعفر البغدادى وهى النسخة الكاملة... فى غرة ربيع الآخر من سنة سبع وأربعين وثمانمائة».

Müellif tarafından eserin iki nüshası (rédaction) meydana getirildiğini, ikinci nüshanın "النسخة الكاملة" olduğunu İbn al-Nadim kaydeder (*al-Fihrist*, s. 40). Yukarıdaki kayıta bulunan "النسخة الكاملة" ibâresi ile ikinci nüshayı tâyin etmiş oluyoruz. Bu neticeye göre elimizdeki nüshalardan Esad Ef. 3883 numaradaki üçüncü cüzün bir parçası bulunan nüsha hariç diğerleri "kâmil nüshanın" kopyalarıdır. Nüşhada kitabın adı daima *K. al-Bayān va 'l-tabayin* şeklinde geçer.

Yine yap. 200a'daki şu kayıttan nüshanın Abu Ca'far al-Bağdādî 'nin nüshasından nakledilmiş olan Abū Zarr b. Muḥammad b. Mas'ūd al-Ḥuşanî 'nin nüshası ile mukabele edildiğini ve ona okunduğunu anlıyoruz:

أكملت جميع هذا الديوان بالقراءة والمقابلة على الفقيه الأجل.. أبى ذر بن

محمد بن مسعود الحشني... وهو الأصل الذي كتبت من نسخة أبي جعفر البغدادي
فصح... وذلك بسببته حرسها الله غرة ذى الحجة من سنة سبع وثمانين وخمسمائة.

Ayrıca yap. 1a'daki Abū Zarr al-Huşani'nin şu kaydından, müsten-
sihin bazı müşkil yerleri onun ağzından şerh ettiğini anlıyoruz :

أكمل الفقيه الأديب أبو عمرو محمد... اللخمي... جميع كتاب البيان والتبيين
وعارض كتابه هذا بكتابي وفسرت له ما أشكل من معاني نثره و نظمه وشرحت له
غريب لغته وبينت له مواقع بلاغته حسب اعتنائي بهذا الكتاب ومزاويتي له فكمل
له قراءة عليّ في العشر من ذى الحجة سنة سبع وثمانين وخمسمائة... وكتبه بخطه أبو
ذرّ بن محمد بن مسعود الحشني في التاريخ المذكور...

Eser müellifin tertip ettiği şekilde üç cüz hâlinde, bir cilt içinde
toplanmıştır. Cüzlerin başları ve sonları 1948—50 tabı gibidir.

Baş (yap. 1b): اللهم انا نعوذ بك من فتنة القول كما نعوذ بك...

Son (yap. 200a): ونسب رحمه من بعد ما قنطوا وهو الوليّ الحميد
والسلام وهذا أباك الله آخر ما الفناء من كتاب البيان والتبيين ونرجو أن نكون
غير مقصرين فيما اخترناه من صنعمته و أردناه من تأليفه فان وقع على الحال التي
أردنا وبالمثلة التي أملنا فذلك بتوفيق الله و حسن تأييده فان وقع بخلافها فما
قصرنا في الاجتهاد ولكن حرمانا التوفيق

(yap. 200b)'de Vāsıl b. 'Aṭā'nın (ر) sız hutbesi bulunmaktadır.

Esad Efendi 3883 (III. cüzden bir parça).

Miklâpsız, şirazesı dağılmış, üzerine ebrulu kâğıt yapıştırılmış mukavva bir cilt
içinde 128 yaprak. 14,5×19,5 (10 ila 11,5×16) cm. ebadında, aharlı, koyu saman rengi
bir kâğıt. Her sahifede az harekeli. siyah mürekkeple yazılmış bir nesihle 16 satır. Baş
tarafalarında haşiyede tashihler var. Bazı yapraklar tamir görmüştür.

Hicrî 453 senesi rebiülâhîrinde Ḥaydara (حيدرة) b. Ḥusayn al-Dimaşķi al-Sar-
râc tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 127a) : وكتبه حيدرة بن الحسين الدمشقي انسراج...
ووافق الفراغ من نسخه في شهر ربيع الاخر سنة ثلاث وخمسين واربعمائة...

Yap. la'da Abu Bakr b. Rustam al-Şirvâni'nin bir temellük kaydı var. Mevcut
kısm 6. cüzün son kısmıdır. Diğer nüshalarla mukabele neticesinde bu parçanın K. al-
Bayân'ın eksik nüshasının bir parçası olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Zira bu yaz-

ma tam nüshaya göre çok önce sona ermekte ve metnin içinde bir çok eksiklikler ve değişiklikler bulunmaktadır.

Baş (yap. 1a): ذكرت بها عهدا على الهجر والبلبل ولا بد للمشتاق أن يتذكرا

Son (yap. 127a): طلع البدر علينا من ثنيات الوداع... أتقاك الله آخر ما ألفنا
من كتاب البيان والتبيين و نخب نرجو أن تكون غير مقصرين فيما اخترنا من صنعه و أردنا
من تأليفه ..

Köprülü, 1222—1223.

Miklapy kopmuş, şirazeli, basma beyzî şemseli, selbekli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içinde, 178 yaprak, 20,1×26,9 (14,2×17,7) cm. ebadında, âharlı, koyu saman rengi bir kâğıt. Her sahifede harekeli, sanatkârane, siyah bir nesihle, 17 satır. Haşiyede tashisler vardır.

Birinci cilt (nr. 1222), 9 Zilhicce 683 h. cuma günü Aḥmad b. Salāma b. Salim al-Maʿarri tarafından istinsah edilmiştir. (yap. 178a): وافق الفراغ من كتابه يوم الجمعة ناسم:

ذی الحجّة من سنة ثلاث وثمانين وستائة علقه الفقير... احمد بن سلامة بن سالم المرى .

Baş (yap. 1b); aynı

Son (yap. 178b): ان الحجاج جلدة ما بين عيني ألا وانه جلدة وجبر كلة

Nüsha için bir de bk. Kahire 1948—1950, s. XVII.

İkinci cild (nr. 1223), 7 Muharrem 684 h. cuma günü aynı müstensih tarafından istinsah edilmiştir (yap. 178a): كمل السفر الثاني... في الجمعة سابع المحرم من سنة أربع وثمانين وستائة علقه الفقير... احمد بن سلامة بن سالم المرى .

Baş (yap. 1b):

باب اللحن حدثنا غنام أبو علي ...

Son: Matbu nüshanın aynı.

Nuruosmaniye 3696.

Miklapy, şirazeli, basma yuvarlak orta şemseli, salbekli, zencirekli, yıldızlı, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde, 327 yaprak, 16,8×28,4 (9,2×19,2) cm. eb'adında, fligranlı, aharlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede az harekeli, siyah bir talikle (yap. 119a-158b arası nesihle) 21 satır. Hicrî XI. asırda istinsah edilmiştir. Nakledilen nüsha ile tashih edildikten sonra, diğer birkaç nüsha ile de karşılaştırılmış, aradaki farklar işaretleriyle haşiyede gösterilmiştir. Ayrıca, haşiyede ve satırlar arasında bazı kelimelerin izahları vardır. (yap. 326b—327b) de Vāḡıl b. 'Atā'nın r sız hutbesi bulunmaktadır. Baş ve sonu aynıdır.

Nuruosmaniye 3697 (K. al- Bayan va 'l-tabaygun).

Miklapy, şirazeli, basma beyzî şemseli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içinde 250 yaprak, 140×243 (71×180) mm. ebadında, aharlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede az harekeli, aiyah, nefis bir nesihle 25 satır.

18 receb 1145 h. pazartesi günü 'Osmān b. Muṣṭafā tarafından, İstanbul'da ikametini esnasında Feyzullah Ef. 1580 numaradaki nüshadan ittinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 249a): وقد أكل كتابه هذه النسخة على النسخة المدومة النظير:

بخط الأديب الحرير أبي عمرو محمد بن يوسف اللخمي، عثمان بن مصطفى حين إقامته بالقسطنطينية... صبيحة الاثنين ثامن عشر رجب الفرد من شهور سنة ألف ومائة وخمس وأربعين...

Aynı sahifede, nakledilen nüshanın sonundaki kayıtlar mevcuttur. yap. 1—120a da haşiyede izahlar ve نسخ işareti ile gösterilen başka nüshadan tashihler vardır. Başı ve sonu aynı. Sonunda Vâşil b. 'Aṭā'nın zikredilen hutbesi bulunmaktadır.

Köprülü 1224.

Miklaplı, şirazeli, basma beyzî orta şemseli, zencirekli, açık kahverengi meşin bir cilt içinde 337 yaprak, 17,8×28,7 (9,3×19,4) em. ebadında, filigranlı, ahârlı, beyaz bir kâğıt. Her sahifede harekesiz, siyah bir nesihle 21 satır. Tashih görmüştür. Diğer bir nüsha ile karşılaştırılmış, variantlar نسخ işareti ile haşiyede gösterilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 337a): وكان الفراغ من استنساخه ضوة يوم الجمعة الحادى عشر من ذى القعدة... من شهور سنة أربع و سبعين و ألف وذلك بمدينة أدرنة المحمية.

Başı ve sonu aynı. (yap. 336a—337b)'da Vâşil b. 'Aṭā'nın mezkûr hutbesi var.

Hamidiye 1053 (K. al-Bayān va 'l-tabayyun).

Miklaplı, şirazeli, basma beyzî şemseli, salbekli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içinde 277 yaprak, 15,6×22 (9,4×17) em. ebadında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede, harekeli, siyah bir nesihle 25 satır.

İstinsah kaydı yok. Fakat, hicrî XII. asrın sonlarında Nuruosmaniye 3697'dan istinsah edilmiştir.

Nakledilen nüshanın sonundaki ve Feyzullah Efendi nüshasının sonundaki kayıtlar aynen bu nüshada mevcuttur. Tashih görmüş, Feyzullah Efendi nüshasının hâmişindeki izahlar bu nüshanın hâmişine kaydedilmiştir.

Başı ve sonu, cüz başları nakledilen nüsha gibidir. Sonunda (yap. 276b—277a)'da Vâşil b. 'Aṭā'nın mezkûr hutbesi bulunmaktadır.

Ayasofya 3814.

Miklaplı, şirazeli, basma bayzî orta şemseli, salbekli, zencirekli, siyah meşin bir cilt içinde, 189 yaprak, 17,1×30,9 (9,5×21,5) em. ebadında, filigranlı, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekesiz, siyah bir talikte 33 satır.

Hicrî 1139 senesi recebinin başında, vezir Kapudan Mustafa Paşa'nın isteği üzerine, Seyyid Mustafa b. Mūsā tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 187b): قد يسر الله... اختتام هذا الكتاب الثمين على يد العبد... السيد مصطفى بن موسى المنسوب بملايين بإشارة الوزير... أعنى به حضرت قابودان مصطفى باشا... وقد كان الفراغ من تنقيته في غرة رجب الفرد الأسم... في سنة تسع و ثلاثين بعد المائة وألف من شجرة...

Başı ve sonu aynı yap. 187-188a)'da Vâşil b. 'Aṭā'nın mezkûr hutbesi var.

Reisülküttab 762.

Miklaplı, şirazeli, zencirekli, basma beyzî orta şemseli, siyah meşin bir cilt içinde,

378 yaprak, 25×30,8 (6×14,5) cm. ebadında, âhârlı, açık saman rengi bir kâğıt. Her sahifede harekeli, siyah bir nesihle 23 satır.

15 cemaziyelevvel 1028 h.'de 'Abd al-Karîm b. Hasan al-Şalûşî (?) tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 378a): كل الكتاب بفضل الله... علقه بيده الفانية عبدالكريم بن حسن السلونى وذلك فى خامس عشر جمادى الأولى من شهر سنة ١٠٢٨.

Haşiyede bazı tashihler var, İki cüz halinde bir cilt içinde toplanmıştır. Cüz başları ve sonları Köprülü 1222-1223 numaradaki nüshanın aynıdır.

Murat Molla 1514.

Miklaplı, zencirekli, basma beyzî orta şemseli, salbekli, siyah meşin bir cilt içinde, 245 yaprak, 15,7×27,5 (9,3×22,5) cm. ebadında, fligranlı, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekesiz, siyah bir nesihle, 33 satır.

Hicrî 1076 senesinde istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 245a):

وقع الفراغ فى سنة ١٠٧٦

Haşiyede tashihler var. Başı ve sonu aynı. Yap. 244a—245a'da Vâşil b. 'Ata'nın mezkûr hutbesi bulunmaktadır.

Zikredilen bu nüshalar, birkaç zümreye ayrılıyor. Feyzullah Ef. nüshası ile Nuruosmaniye 3697, Hamidiye 1053 nüshaları birinci zümreyi, Köprülü 1222 - 1223 nüshası ile Reisülküttab 762 nüshası ikinci zümreyi, Nuruosmaniye 3696, Köprülü 1224, Ayasofya 3814, Murat Molla 1514 nüshaları üçüncü zümreyi, Esad Efendi 3883'de bir parçası olan nüsha dördüncü zümreyi teşkil etmektedir. Birinci zümre Abu Ca'far al-Bağdâdî rivâyetidir. Bunlardan başka Halet Efendi nr. 765/4 (49b-89b) ve Esad Efendi nr. 3690 (46^b-85^a, 1122 H.) da eserin Feyzullah Ef. 1580 deki nüshasından nakledilen seçme birer nüshası daha bulunmaktadır. Mühim ve herhangi bir hususiyete sahip olmadığı için tavsifi yapılmadı.

2. K. al-Buhalâ'

Köprülü 1359.

Miklaplı, şirazesiz, basma beyzî orta şemseli, salbekli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içinde, 130 yaprak, 19,8×24,9 (12,4×17,5/18) cm. ebadında az âhârlı, açık saman renginde bir kâğıt. Hâşiyede bazı kurt yenikleri var. Her sahifede az harekeli, siyah bir nesihle 17 satır.

25 zilkade 699 h.'de istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 130b): تم وذلك صليحة يوم الجمعة لخمس ليال بقين من ذى القعدة سنة تسع وتسعين وستائة

Yazısının bazı noktaları eksiktir.

Baş (yap. 1b): تولاك الله حمطه وأعانك على شكره ووفقك لطاءته...

Son (yap. 139b):

إذا ما اغبر عیدان اللثام تم کتاب الخلاء.

Nüsha için bir de (bk. 1948 neşri s. XIII-XIV; *Fihrist Dâr...*, III, 69; *Cat. Leyden* 54.)

3. Fazā'il al-Atrāk

Ayasofya 4159.

Miklâplı, basma beyzî orta şemseli, salbekli, zencirekli, köşebendli, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde, 23 yaprak, 16,5×24,5, (12×17,5/18) cm. eb'adında âhârlı, koyu saman rengi bir kâğıt. Hâşiyede kurt yenikleri var. Her sahifede harekeli, siyah bir sülsüle 17 satır. Hamişte tashihler vardır.

15 safar 666 h. cuma günü istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 23a): وكان الفراغ من نسخه نصف الليل ليلة الجمعة المباركة الخامس عشر من صفر سنة ست وستين وستائة أحسن الله.

Baş (yap. 1b):

وقتك الله لرشدك وأعان على شكرك...

Son (yap. 23a):

ونحن نمود بالله من هذا المذهب ونسأل الله العون والتسديد

انه سميع قريب فعال لما يريد...

Bu nüsha eserin nüshaları içinde en iyisidir. Van Vloten tarafından istifade edilmiş olmalıdır. Fakat buna rağmen matbu nüsha ile İstanbul kütüphanelerindeki nüshalar arasında epeyce fark vardır.

Nüsha için bir de bk. *Cat. Leyden*, s. 307—308.

4. K. al-'Osmāniyya.

Köprülü 815.

Miklâplı, şirazeli, miklâbın ve cildin sırtı meşin, üzerine ebrulu kâğıt yapıştırılmış mukavva bir cilt içinde, 207 yaprak; 20,1×28,5 (14×20,8) cm. eb'adında, âhârlı, koyu saman renginde bir kâğıt. Her sahifede az harekeli, seyrek, siyah bir nesihle 13 satır. Baştan 100. yaprağa kadar olan kısımlarda mürekkep biraz kâğıdı yakmıştır.

İstinsah kaydı yok. Yazı ve kâğıttan hicrî VI. asırda istinsah edilmiş olduğu anlaşılıyor.

Baş (yap. 1b):

ثم انا مخبرون عن مقالة العثمانية... رروا أن...

Son (yap. 207b):

ونحن مبتدؤون في كتاب المسائل وبالله ذى المن...

Nüsha için bir de bk. *Kahire*, 1955 neşri, s. XVI.

5. K. al-Hayavān.

Köprülü 992 (I. cilt).

Miklâplı, şirazeli, basma beyzî orta şemseli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içinde 187 yaprak, 17,2×25,2 (12×18,6) cm. eb'adında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Bazı yaprakların hâşiyesinde kurt yenikleri var. Bu yaprakların bir kısmı tamir görmüştür. Her sahifede harekeli, titrek ve siyah bir nesihle 17 satır.

İstinsah kaydı yok. Yazıdan ve kâğıttan hicrî IX. asrın başlarında, Yemen'de istinsah edilmiş olması muhtemel görülüyor.

Yap. 1a ve 187b'de 859 h. cemaziyelâhinde, Mekke'de vukubulan bir temellük ve şirâ kaydı var. Ayrıca yap. 1a'da 1044 h. tarihli 3., 5., 7. ciltlerle beraber Nev'î-zâde 'Ağa Allah tarafından satın alındığına dair bir şira kaydı var.

Baş (yap. 1b): جنبك الله الشبهة وعصمتك من الحيرة وجمال...

Son (yap. 187b): كطرد البرد أعي فتقها الآس. ثم الجزء الأول يتلوه وقال أبو: اليقظان في مثل هذا الاشتقاق.

Nüsha için bir de bk. *Oriens*, I, 365 v.dd.)

Köprülü 992 m. (I. cilt)

Miklaphı, şirazeli, miklabın ve cildin sırtı meşin, mukavva bir cilt içinde 117 yaprak; 15,4×20,6 (10,7—11×15,5) cm. eb'adında, az âhârlı, saman ve gri renklerde bir kâğıt. Her sahifede siyah mürekkeple yazılmış harakeli bir nesihle, 19 satır.

İstinsah kaydı yok. Fakat hicrî X. asırda bundan önceki nüshadan nakledilmiş olmalıdır. Başı ve sonu aynıdır.

Nüsha için bir de bk. *Oriens* I, 365-67.

Köprülü 993. (III. cilt)

Miklaphı, şirazeli, zencirekli, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde 175 yaprak; 17×24,6 (11,8×17,8) cm. eb'adında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Bazı yaprakların hâşiyeleri tamir görmüştür. Her sahifede harekeli ve mağrip hattına kaçan, kahverengi mürekkeple yazılmış bir nesihle 15 satır. Satır aralarında ve hâşiyede kırmızı mürekkeple bazı izahlar var.

Cildin sonu düştüğü için istinsah kaydı yok. Yazıdan hicrî VII. asır başında istinsah edilmiş olduğu anlaşılıyor.

1a'da hicrî 750 senesine ait bir temellük kaydı, 759 h.'ye ait üç şirâ kaydı ve Nev'î-zâde Atâî'nin mezkûr kaydı vardır.

Baş (yap. 1b): من الله التوفيق بذكر الحمام وما أودعه الله جل...

Son (yap. 177b): قال والحفاش تأتي الرمانه وهي حبي شجرتها...

Cilt için bir de bk. *Oriens*, I, 365-67.

Köprülü 994 (V. cilt).

Miklapsız, basma yuvarlak orta şemseli, zencirekli, şirazeli, meşin bir cilt içinde 248 yaprak; 12,3×25,3 (10,6×19) cm. eb'adında, âhârlı, koyu saman renginde bir kâğıt. Hâşiyelerde kurt yenikleri var. Bazı yapraklar köşelerden tamir görmüştür. Her sahifede harekeli siyah bir nesihle 17 satır.

İstinsah kaydı yok. Köprülü 992 numaradaki ile aynı şahıs tarafından istinsah edilmiş olmalıdır.

Baş (yap. 1b): ثم رجم القول الى القول في النار قال وللنار من...

Son (yap. 249b): *وأما اعترى مسامحه ذلك لمرض لأنه سمع صوتا وبتلوه*
ان شاء الله من هذا الباب قول تأبط شرا

Bir de bk. *Oriens*, I, 365—67.

Köprülü 995 (V. cilt).

Miklaplı, şirazeli, miklabın ve cildin sırtı meşin, mukavva bir cilt içinde 168 yaprak, 15,8×20,6 (10,6×15) cm. eb'adında, az âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekeli, siyah bir nesihle 19 satır, Köprülü 992 m.'in devamı olan ciltlerdendir. Başı ve sonu bundan önceki cilt gibidir. Ondan istinsah edilmiş olmalıdır.

Ayrıca bk. *Orien* I, 365-67.

Köprülü. 995 m. (I. cilt)

Miklaplı, şirazeli, basma beyzî orta şemseli, zencirenli, kahverengi meşin bir cilt içinde 141 yaprak, 14,7×23 (9×17,5) cm. eb'adında, fligranlı, âhârlı, krem renginde bir kâğıt. Her sahifede harekesiz, siyah bir nesih ve talikle 23 satır.

15 safer 1076 h. cuma günü İbn Şihâb diye maruf olan Husayn b. Mustafâ b. Husayn b. al-Abbâs tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 141b): *وكان الفراغ من نسخه في اليوم الخامس عشر في شهر: صفر الحير من شهر سنة ست وسبعين وألف من الهجرة... وذلك على يد أحقر العباد حسين ابن مصطفي بن حسين الحسيني العباسي الخنفي عرف بابن شهاب.*

Başı aynı. Son (yap. 141b): *قال لاكمي أدري رميت به في بطنك والله حسبيك*

Ayrıca bk. *Orien* I, 365—67.

Köprülü 996 (VII. cilt).

Miklaplı, şirazeli, zencirekli, kahverengi, meşin bir cilt içinde, 119 yaprak; 15,7×21,7 (10,5×15,5) cm. eb'adında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Birçok yapraklar nemlenip, koyu saman rengini almış. Her sahifede harekeli, sanatkârane, koyu siyah bir nesihle, 13 satır.

Hicrî 580 senesinde 'Ubayd b. Abi 'l-Ma'âlî tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 119b): *كتبه عبيد (عبد) بن أبي الممالى بن عبدالله في شهر: سنة ثمانين وخمسةائة حامدالله.*

Yap. la'ca Nev'î-zâde 'Aîfüllâh'ın mezkûr şirâ kaydı vardır. Başı ve sonu 2. tab'ın VII. cildine mutabıktır.

Ayrıca bk. *Oriens*, I, 365—67.

Köprülü 997 (III. cilt).

Miklaplı, şirazeli, miklabın ve cildin sırtı kahverengi meşin, mukavva bir cilt içinde 124 yaprak. 15,7×20,7 (10,6×15,8) cm. eb'adında, az âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekeli, siyah bir nesihle 19 satır. Satır aralarına yapılan izahlar kırmızı mürekkeplelidir.

İstinsah kaydı yok. Yazısı ve kâğıdı Köprülü 995'in, başı ve sonu Köprülü 998'ün aynıdır.

Ayrıca bk. *Oriens*, I, 365—67.

Köprülü 997 m. (VII. cilt)

Miklamlı, şirazeli, miklabin ve cildin sırtı kahverengi meşin, mukavva bir cilt içinde, 81 yaprak; 15,8×20,8 (10,7×15,6) cm. eb'adında, koyu saman renginde bir kâğıt. Hâmişlerde kurt yenikleri var. Her sahifede harekeli, siyah bir nesihle 19 satır. İstinsah kaydı yok. Köprülü 997'nin devamıdır, müstensahi aynıdır. Başu ve sonu Köprülü 996 gibidir.

Ayrıca bk. *Oriens*, I, 365—67.

Damad İbrahim 861.

Miklabilı kopmuş, şirazeli, sırtı meşin, üzerine ebrulu kâğıt yapıştırılmış mukavva bir cilt içinde 298 yaprak; 18×29,4 (10×20,5) cm. eb'adında, âhârlı, koyu saman rengine çalan bir kâğıt. Haşiyelerde kurt yenikleri var. Her sahifede az harekeli siyah bir nesihle 31 satır. Haşiyelerde tashihler bulunmaktadır.

7 zilhicca 1084 h. perşembe günü Ahmad b. 'Ali al-Furay'î (?) al-Şâlihi tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 298b): *وكان الفراغ من كتابته في صبيحة يوم الخميس المبارك: سابع ذي الحجة... ستة أربع وثمانين بعد الألف من الهجرة النبوية بمدينة مصر القاهرة المعزبة... بقلم الحفیر احمد بن علی الفریمی الصالحی فی مجز الکبر وضمف البصر.*

Yap. la'da Abū Bakr b. Rustam b. Ahmad al-Şirvā'î'nin temellük kaydı var. 14 cüz, 7 muhaf hâlinde bir cilt içinde toplanmıştır. Başu, sonu matbu nüshanın aynıdır.

Nuruosmaniye 3031.

Miklamlı, şirazeli, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde, 449 yap; 15,7×28,5 (7,7×18,3) cm. eb'adında, filigranlı, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede barekesiz, siyah bir nesihle 27 satır.

İstinsah kaydı yok. Fakat yazısından ve kâğıdından hierî XI. asırda istinsah edildiği anlaşılıyor.

Baş taraflardaki yapraklar diğer bir nüsha ile karşılaştırılmış, aradaki farklar kaydedilmiştir. Başu, sonu ve tertibi bundan önceki nüsha gibidir.

Ayrıca bk. *Oriens*, I, 367.

Relsülküttab 876.

Miklamlı, şirazesinin bir tarafı dağınık, basma beyzî orta şemseli, salbekli, zencirekli, köşebendli, sağ kapağı kopmuş kahverengi meşin bir cilt içinde, 289 yaprak; 8,2×26,2 (17×21,3) cm. eb'adında, filigranlı, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede az harekeli, siyah bir nesihle, 37 satır. Haşiyelere kırmızı mürekkeple tashihler yapılmıştır.

14 Şaban 1114 h. pazartesi gecesi İbn al-Vakil al-Milavi diye tanınan Yūsuf b. Muḥammad tarafından Kahire'de istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 289b): *وافق الفراغ من كتابته الليلة المباركة المسفرة عن: صباح يوم الاثنين المبارك سابع حشر شوال المعظم من شهر سنة أربعة عشر ومائة بعد الألف... على يد كاتبه العبد... يوسف بن محمد الشهير بابن الوكيل المولى... وكتبه بقلمه من القاهرة المعزبة في زمن ولاية الوزير المعظم محمد باشا دام سدد آيين.*

Başı, sonu ve tertibi bundan önceki nüsha gibidir.

Ayrıca bk. *Oriens*, I, 366—67.

Reisülküttab 584.

Miklâplı, şirazesiz, basma beyzî orta şemseli, zencirekli, köşebendli, tamir görmüş olan siyah meşin bir cilt içinde 495 yaprak; 14,9×25,5 (7×18,5) cm. eb'adında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekesiz, sık, siyah bir nesihle, 27 satır.

İstinsah kaydı yok. Yazısından ve kâğıdından hicrî 1100 senelerine doğru istinsah edildiği anlaşılıyor. Başı, sonu ve tertibi bundan önceki cilt gibidir. Hicrî 1138 senesine ait temellük kaydı taşır.

Bu nüshalar içinde Damad İbrahim 861 numaradaki nüsha H. Ritter tarafından yapılan şemadaki (bk. *Oriens*, I, 367) M, N grubuna ilâve edilebilir.

5. R. fi Madh al-kutub va 'l-hass 'alā cam'ihā

Türk İslâm Eserleri Müzesi 2014.

Miklâplı, şirazeli, miklâbın ve cildin sırtı kahverengi meşin, üzerine ebrulu kâğıt yapıştırılmış mukavva bir cilt içinde 26 yaprak, 16,9×25 (9 ilâ 10×17) cm. eb'adında âhârlı, koyu saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekeli, sanatkârane, kırmızı bir sülüsle 5 satır. Çok nefis bir nüsha.

'Ali b. Hilâl b. al-Bavvâb (ölm. 423 h.) tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 26a):

كتبه علي بن هلال حامدا لله...

Yap. 1a'da hicrî 761 senesine ait Halil b. Aybek al-Şafadi'nin bir temellük kaydı ve diğer bazı temellük kayıtları var.

Bu eser *K. al-Hayavân*'ın başındaki kitaplara dair kısımlardan seçmelerdir. Metinde birçok hatalar vardır.

Baş (yap. 1b):

قال أبو عثمان... الماحظ لعائب كتبه...

Son (yap. 26b):

قال النبي... قيّدوا العلم بالكتاب...

MECMUALAR

Emanet Hazinesi 1358.

'Ubaydullâh b. Hâssân tarafından Câhiz'in eserlerinden seçmeler. Bu nüsha Brit. Mus. Suppl. nr. 1129 daki mecmuanın aynıdır. Onun esasını teşkil eder. Hicrî 403 senesi yazılan bir nüshadan istinsah edilmiştir.

Şemseli, zencirekli, sırtı siyah, kahverengi meşin bir cilt içinde 131 yaprak; 11,5×19,3 (9,2×15,2)cm. eb'adında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede az harekeli, sık ve ince, siyah mürekkeple yazılmış bir talikle, 27 satır. Bazı noktaları eksik.

Hicrî 1080 şabanının sonunda Muḥammad Ef. Abū Şâlih al-Raşîdî al-Kaṭarî (?) tarafından Kahire'de Maşhad al-Husayni civarında istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 130b): وافق الفراغ من كتابة هذه النسخة في سلخ شعبان المكرم سنة ثمانين وألف على يد العبد... محمد أبي صالح الحنفى الشهير بالقطرى المنفصل بقضاء المزاحمتين... بمحروسة مصر بجوار المشهد الحسينى.

Bu nüsha hicrî 403 senesi 'Ubaydullah b. 'Ali Abî 'l-Ḳāsim tarafından istinsah edilen üshadan nakledilmiştir. (yap. 11b): قال في نسخة الأصل وكتبه عبيد الله بن علي: أبو القاسم لخاصته في أوائل رجب سنة ثلاث وأربعمئة بارك الله له فيه.

Yap. 1a'dan önceki boş yapraktaki iki kayda göre, nüsha hicrî 1083'te müstensih tarafından Abu Bakr b. Rustam b. Aḥmad b. Maḥmūd al-Şirvāni'ye hibe edilmiş, müstensih 1087 hicride vefat etmiştir.

Bu mecmua şu eserlerden seçmeleri içine alır.

1. (yap. 1b—5a): *K. al-Hāsīd va 'l-maḥsūd.*

Baş (yap. 1b): وهيك الله لك السلامة و أدام لك الكرامة ...

Son (yap. 5a): ويحببنا وياك سوء الآفته والاتفاق و حسن ...

2. (yap. 5a—10a): *K. al-Mu'allimīn.*

Baş (yap. 5a): أعانك الله على سورة الغضب وعصمك من ...

Son (yap. 10a): فأحبه الله وأخلص له في الدعاء وأكثر من الخير ...

3. (yap. 10a—21a). *K. al-Tarbī' va 'l-tadvīr.*

Baş (yap. 10a): فانظر في مسألة النفوس مع تفاوت منازلها ...

Son (yap. 21a): والحمد لله كما هو أهله ولا حول ولا قوة ...

4. (yap. 21a—24b). *R. ilā Hasan b. Vahb fī madh al-nabīz va şifat aşhābih.*

Baş (yap. 21a): أنا ابقاك الله الطالب المشغول والقائل ...

Son (yap. 24b): وان انترت فانك الفاش الكاشح ...

5. (yap. 24b—26a). *K. Tabakāt al-muğannīn.*

Baş (yap. 24b): ثم انا وجدنا الفلاسفة المتقدمين في الحكمة ...

Son (yap. 26a): ومحريف المحرفين وتزيد المتزيدين ان شاء الله ...

6. (yap. 26a—31a). *K. al-Nisā'.*

Baş (yap. 26a): انا لما ذكرنا في كتابنا هذا الحب الذي هو أصل الهوى ...

Son (yap. 31a): فقال أعلاما قضيت وأسفلها كتيب ...

7. (yap. 31a—43b) *R. ilā Faḥ b. Ḥakān fī manāḳib al-Türk va'amma cund al-hilāfa.*

Baş (yap. 31a): وفقك الله وأرشدك واعان على شكره ...

Son (yap. 43b): ونسأل الله المون والتسيد انه سميع عروب ...

8. (yap. 43b—58a). *K. Hucaḥ al-nubuva.*

Baş (yap. 43b): الحمد لله الذي عرفنا نفسه وعلما دينه وجعلنا ...

- Son (yap. 58a) : وهاب حرب من كثره ...
9. (yap. 58a—62a). *K. Halk al-Karʿān.*
- Baş (yap. 58a) : نبتك الله بالحجة وحصن دينك من كل شبهة ...
- Son (yap. 62a) : على أن معك أمران السلطان وميلهم إليه ...
10. (yap. 62a—73a). *K. al-Radd ʿalā 'l-nasāra,*
- Baş (yap. 62a) : الحمد لله من علينا بتوحيده وجمعنا ...
- Son (yap. 73b) : وهو بعد متفرقا في الناس والله تعالى المستعان ...
11. (yap. 73a—75b). *K. al-Zabb ʿalā 'l-Muṣabbiha.*
- Baş (yap. 73a) : أما بعد فقد اختلف أهل الصلاة في معنى التوحيد ...
- Son (yap. 75b) : من شق السماء وناحياتها ووجهها ...
12. (75b—81b). *K. fī Makālat al-ʿOsmāniyya.*
- Baş (yap. 75b) : زعمت العثمانية ان أفضل هذه الأمم ...
- Son (yap. 81b) : ولذلك كان الاختلاف هو سبب اءلاتلاف ...
13. (yap. 81b—86a). *K. al-Masāʾil va 'l-cavābāt fī 'l-maʿrifa.*
- Baş (yap. 81b) : وبالله نستعين وعليه نتوكل وما توفيقنا ...
- Son (yap. 86a) : فهو خداج لاغنى عنده وواهن لا ثبات له ...
14. (yap. 86a—88b). *K. fī 'l-Maʿād va 'l-maʿaṣ.*
- Baş (yap. 86a) : اما بعد فان جماعات أهل الحكمة قالوا ...
- Son (yap. 88b) : تأخذ بوثائق الأمور وبأزمة التدبير ...
15. (yap. 88b—90a). *R. ilā Muḥammad b. ʿAbd al-Malik fī 'l-cidd va 'l-hazl.*
- Baş (yap. 88b) : جعلت فداك ليس من اختياري النخل ...
- Son (yap. 90a) : ونعمة الوداد المخلص فوق الجواد المنغني ...
16. (yap. 90a—92a). *K. al-Vukalāʾ.*
- Baş (yap. 90a) : وفقك الله للطاعة وعصمك من الشبهة ...
- Son (yap. 92a) : غرّفوا للجار والجاراة غرفة غرفة ...
17. (yap. 92a—100a). *K. al-Aṣṣān va 'l-buldān.*
- Baş (yap. 92a) : زينك الله بالتقوى وكماك المهيم من أمر الآخرة ...
- Son (yap. 100a) : وما رأيت فيها .. ستور بيوتهم مخافة احراق السماثم لها ...

18. (yap. 100b). R. *fī 'l-Balağa va 'l-i'cāz*.
 Baş (yap. 100b): درجت الأرض من الرب وانعجم على ايثار الایجاز ..
 Son (yap. 100b): من عد الاكثار عيا والایجاز بلاعة ...
19. (yap. 100b—103b). K. *Tafzīl al-batn 'ala 'l-zahr*.
 Baş (yap. 100b): عصمتنا الله وایات من الشبهة وأعاذنا مما حملته ...
 Son (yap. 103b): ولم یبعد الا من استبعده ...
20. (yap. 103b—107b). K. *al-Nubl va 'l-tanabbul va zamm al-kibr*.
 Baş (yap. 103b): قد قرأت كتابك و فهمته وتبعت كل ما فيه ...
 Son (yap. 107b): ووثوب بعضهم على بعض في كثير من معانی السلطان ...
21. (yap. 107b—110b). R. *ilā Abī 'l-Farac al-Kātib fī 'l-mavadda va 'l-hilta*.
 Baş (yap. 107b): أطل الله بقاءك واعزك واکرمك وآم ...
 Son (yap. 110b): ولم خط من السامه انه قريب فعال لما یريد .
22. (yap. 110b—112a). K. *fī'stiḥkāk al-imāma. Makālāt al-Zaydīyya...* ile aynı.
 Baş (yap. 110b): بون الله تعالى نقول والیه نقتصد وایاه ...
 Son (yap. 112a): قالوا أتى بكون له الملك علينا الى اخر الآیة ...
23. (yap. 112b—113b). R. *fī'stincāz al-va'd*.
 Baş (yap. 112b): قد شاع الخبر وسار المثل بقولهم اطلبوا ...
 Son (yap. 113b): والمستنطق المسؤل لا تززع المحمة ... واجودها وقوعا ...
24. (yap. 113b—118a). R. *fī Tafzīl al-nutk 'alā 'l-ṣamt*.
 Baş (yap. 113b): أمنع الله بك وأبقى نمه عندك وجملك ...
 Son (yap. 118b): بل على جميع المرجئة وأهل المداهب الشاذة ...
25. (yap. 118b—119b). R. *fī Madh al-tuccār va zamm 'amal al-sultān*.
 Baş (yap. 118a): أدام الله لك السلامة وأسعدك بالنعمة ..
 Son (yap. 119b): وأیوب السجستانی ویوسف بن عبيد ...
26. (yap. 119b—123b). R. *fī 'l-Şārīb va 'l-maṣrūb*.
 Baş (yap. 119b): سألت أكرمك الله وجهك وادام رشذك ...
 Son (yap. 123b): فحلت الهزل بعد الجد جماعا والملحة ...
27. (123b—129b). K. *al-Cavābāt fī 'l-imāma*.
 Baş (yap. 123b): زعم قوم أن الائمة لا یجب لرجل واحد ...

Son (yap. 129a): ونظر المرشد وترتيب العالم ..

28. (yap. 129b—131b). *K. fī Maqālat al-Zaydiyya va 'l-Rāfizā.*

Baş (yap. 129b): اعلم برحنا الله واياك ان شيعه على ...

Son (yap. 131b): لأنه لا ذكر الا وهو خامل عند ذكره ولا شرف الا وهو وضع عند شرفه. انتهى الفصول التي اختارها عبيد الله بن حسان من كتب ابي عثمان عمرو بن بحر رحمه الله قال في نسخة الاصل: وكتبه عبيد الله بن علي أبو القاسم لخاصته في أوائل رجب سنة ثلاث وأربعمائة.

Damad İbrahim 949.

Miklaplı, zencirekli, cildi epelyce dağılmış, basma beyzî orta şemseli, üzeri yeşil bezle kaplı, kahverengi meşin bir cilt içinde 219 yaprak: 17,5×25,1 (11,5×19) cm. eb'adında, âhârlı saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekeli, koyu kahverengi bir nesihle 21 ilâ 23 satır.

İstinsah kaydı yok. Tahminen hierf VII. asır'da istinsah edilmiştir (bk. *Macmu' Rasā'il al-Cāhiz*, s. d-z: *Cat. Legden* s. 283-284).

Yap. 116a—118b arası hariç diğer kısmı *Cāhiz*'in eserlerine aittir ve şu eserleri ihtiva eder:

1. (yap. 1b—20a). *R. ilā Fatḥ b. Ḥaḳān fī manāḳib al-Türk va 'amma cund al-ḫilāfa.*

Baş (yap. 1b): وفقك الله لرشدك وأعان على شذرك ...

Son (yap. 20a): ونحن نعوذ بالله من هذا المذهب ... إنك سمع ...

2. (yap. 21a—34a). *R. ilā Muḥammad b. 'Abd al-Malik fī 'l-aḥlāk al-maḥmūda va 'l-mazmūma. R. fī 'l-Ma'ad va 'l-ma'āş*'in birinci telifinin nüshasıdır.

Baş (yap. 21a): الحمد لله رب العالمين ... أما بعد فان جماعات ...

Son (yap. 34a): أسأل الله المبتدئ بكل نعمة ... أن يصلي ...

3. (yap. 35b—35a). *K. Kitmān al-sirr va hifz al-lisān.*

Baş (yap. 35b): أما بعد فاني تصفحت أخلاقك وتديرت ...

Son (yap. 45a): فان القلوب في يده والخيرات مقسومات ...

4. (yap. 46a—58a). *R. fī 'l-Ma'ad va 'l-ma'āş fī 'l-adab va tadabbur al-nās va mu'āmalatihim. Cāhiz*, bu telifini Abu 'l-Valid Muḥammad b. Aḥmad b. Abī Du'ād'a göndermiştir.

Baş (yap. 46a): حفظك الله وأقائك وأمتع بك ...

Son (yap. 57b—58a): أسأل الله المبتدئ بكل نعمة وأمتع بك ...

5. (yap. 59a—71b). *Faḥr sūdān 'alā 'l-bīzān.*

Baş (yap. 59a): تولاك الله وحفظك وأسمدك بطاعته وجعلك ...

- Son (yap. 71b): وقد قلنا قبل هذا في مفاخر قحطان وسنقول في فخر عدنان
على محطان ...
6. (yap. 73b-86b). *R. fî 'l-Cidd va 'l-hazl ila Muḥammad b. 'Abd al-Malik al-Zayyāt.*
Baş (yap. 73b): جمعت فداك ليس من اختياري النخل ...
Son (yap. 86b): وراحت منه عيه أهله وأسلم عليك ورحمة الله ...
7. (yap. 87b-94b). *R. ilā Muḥammad b. Aḥmad b. Abī Du'ād fī kitābihī fī Nafy al-taṣbīh.*
Baş (yap. 87b): أطال الله بقاءك وحفظك وأتم نعمته عليك ...
Son (yap. 94b): فنسأل الله الذي أسندنا لخلافة أيمن .. أطال الله بقاءك ...
8. (yap. 95b-97b). *R. ilā Abi 'Abd Allāh Aḥmad b. Abi Du'ād fī k. al-Futḡā.*
Baş (yap. 95b): أطال الله بقاءك وأعزك وأصلح على يديك ...
Son (yap. 97b): أطال الله بقاءك وأتم نعمته عليك ... في الدنيا والآخرة ...
9. (yap. 98b-99b). *R. ilā Abi 'l-Farac b. Nacaḥ al-Kātib fī 'l-karam.*
Baş (yap. 98b): جمعت فداك وأطال الله بقاءك وسرك وأكرمك ...
Son (yap. 99b): كان في ذلك بلاغا لما أملنا والله الموفق تمت الرسالة ...
10. (yap. 100b-111a). *R. fī Faṣl mā bayn al-ʿadāva va 'l-ḥasad.*
Baş (yap. 100b): أصبحك الله مدتك السعادة والسلامه ...
Son (yap. 111a): فهذا ما اتقى الينا من أخبار الحسد وزادك الله ...
11. (yap. 112b-115b). *R. fī Zamm al-kuvvād.*
Baş (yap. 112b): أرشدك الله للصواب وعرفك فضل أولى الألباب ...
Son (yap. 115b): ثم دعا مؤدب ولده فأمره أن يأخذهم بتعليم جميع العلوم ...
12. (116b-117b). *R. fī Zamm al-kuvvād*'daki muhtelif mesleklerden olan kişilerin kendi mesleklerine ait tâbirlerle anlattıkları harp tasvirini taklit ederek, müteahhir bir yazar tarafından meydana getirilmiş bir parça.
Baş (yap. 116a): قال بعض المحدثين : سألت بعضهم عن مثل سؤال الجاحظ وكان ...
Son (yap. 117a): أيدي الضمانات ما تنفك تركني من حامل البين ...
13. (yap. 117b-118b). *Zikr mā kālahū ahl al-ṣināʿāt fā tartīb al-kalām fī hāzā 'l-maʿnā.* Bundan önceki parça gibi, Cāhiz'in eserini takliden sözün mükemmelinin nasıl olacağı hakkında muhtelif meslek sahiplerinin ağzından alınan bir parça. Müellifi zikredilmiyor. Bu parça Nuruosmaniye 3688 (243a-245a)'da bulunmaktadır. krş. Cāhiz'a isnat edilen eserler kısmındaki *k. al-Burhān va 'l-tibyān.*

Baş (yap. 117b): ذكرما قاله أهل الصنائع في ترتيب الكلام في هذا المعنى أجمع قوم :
من أهل الصناعات ...

Son (yap. 118b): واذا صدقت أتواؤه أحضرت أحماؤه تم كلامهم .

14. (yap. 119a—124a). *R. ila Abi 'l-Valīd Muḥammad b. Aḥmad b. Abī Du'ād fī 'l-Nābita.*

Baş (yap. 119a): اعلم أرشدك الله أمرت ...

Son (yap. 124a): تمت الرسالة من كلام أبي عثمان ...

15. (yap. 125a—142a). *K. al-Hicāb.*

Baş (yap. 125a): أطال الله بقاءك وجملي من كل سوء فداءك ...

Son (yap. 142a—142b): والحر مبتدل النوال وان بدا من دونه ...

Sandūbī tabının aynıdır,

16. (yap. 143b—156b). *K. Mufāḥarat al-cavāri va 'l-ḡilman.*

Baş (yap. 143b): ان لكل نوع من العلوم أهلا بقصدونه ويؤثرونه ...

Son (yap. 156b): وقد اختصرت كتابي هذا لثلاثي القارىء وبالله التوفيق ...

17. (yap. 157b—159a). *K. al-Ḳigān.*

Baş (yap. 157b): سلام على من وفق لرشده وآثر حظ نفسه وعرف قدر ...

Son (yap. 168b—169a): ... من هذه الثلاثة حظا وسببا فقد صدق ...

18. (yap. 170b—176b). *K. Zamm aḥlak al-kuttāb.*

Baş (yap. 170b): حفظك الله وأثراك وأمتك بك قد قرأت كتابك ومدحك أخلاق ...

Son (yap. 176b): وان كان بليدا جيولا لم يزد الا كثار الاعداء ومن العلم بما
له قصدنا الا بعدا وبالله ... تم كتاب ذم أخلاق الكتاب ...

19. (yap. 177b—211b) *K. al-kaḥl fī 'l-biḡāl.*

Baş (yap. 177b): الحمد لله ... كان وجه التدبير في جملة القول في البغال ...

Son (yap. 211b): وحق على صاحب الكلب أن يقبله ...

20. (yap. 212a—219a). *K. al-Hanīn ila 'l-avḡān.*

Baş (yap. 212a): ان لكل شيء من العلوم ونوع من الحكمة وصنف ...

Son (yap. 219a): ومتع محبوبا بقرب جيب ... تمت الرسالة في الحنين الى الأوطان ...
وتمامه تم جميع الجزء من كونه والله الموفق للصواب برحمته والحمد لله أولا وآخرا ...

B. CÂHİZ'A İSNAT EDİLEN ESERLER

1. *K. al-Mahāsin va 'l-azdād*

Ayasofya 4259.

Miklâplı, şirazeli, miklâbın ve cildin sırtı meşin, üzerine ebrulu kâğıt yapıştırılmış mukavva bir cilt içinde, 138 yaprak; 17,1×24,2 (11,4×16,4) cm. eb'adında, âhârlı, koyu saman renginde bir kâğıt. Her sabifede az harekeli, siyah bir nesihle 23 satır. Hamişte tashihler var.

5 ramazan 856 çarşamba günü istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 138a): وكان الفراغ من نساخته بكرة يوم الأربعاء وهو اليوم الخامس من شهر رمضان الكريم أحد شهور سنة ٥٦ ومائة...

Yap. 1b-2b'de al-A'şā'nın başlıyan mısraı ile başlıyan *Lamiya'sı* var.

Baş (yap. 3b): كانت المعجم تقيد مآثرها بالبنيان مثل بناء أردشير...

Son (yap. 138a): اولاً أن ضميره سبقي إليها لكان لي ولها شأن من الشأن ..

Murat Molla 1508.

Miklâplı, şirazesinin bir yanı dağınık, açık kahverengi meşin bir cilt içinde 177 yaprak; 14,1×18 (10,4×12,3) cm. ab adında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede az harekeli, siyah bir nesihle 11 satır.

7 safer 899 salı günü İbn al-Ahval diye meşhur olan Barakat b. Mūsā b. 'Abdarrahmān Abi Muḥammad b. Abi 'l-Farac tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 177b): نجز كتاب المحاسن ... على يد العبد ... ركة بن موسى ابن عبدالله انكأب .. في يوم الثلاثاء المبارك سابع شهر صفر المبارك سنة تسع وعشرين ومائة ...

Nüsha mukabele ve tashih görmüş farklar hâşiyede gösterilmiştir.

2. *K. al-Tāc (Ahlāk al-mulūk)*

Ahmed III. 2417.

Miklâplı, basma beyzî orta şemseli, salbekli, zencirekli, açık kahverengi meşin bir cilt içinde, 142 yaprak; 18,5×26,7 (12×18,5) cm. eb'adında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekeli, siyah bir nesihle 15 satır.

İstinsah kaydı yok. Yazısından ve kâğıdından hierî IX. asırda istinsah edildiği anlaşılıyor. 1a'da, Yusuf al-Hanbalî'nin hattı ile, hierî 894 senesine ait bir mütalâa kaydı var.

Bir mecmua olan nüsha şu eserleri içine alır :

1. (yap. 1b-31b). İbn al-Mukaffa^c, *K. al-Adab al-kabîr*, (bk. GAL, S. I, 233).

Baş (yap. 1b) : انا وجدنا الناس كانوا أعظم أجساما ...

Son (yap. 31b) : اعلم ان خير طبقات أهل الأرض طبقة أصفها لك من لم يرتفع عن توصيهم ولم يتضع عن الرفيع ثم اللاتب ...

2. (yap. 32b-41a). İbn al-Mukaffa^c'a ait bir eser. Her ne kadar başlangıcı *K. al-Adab al-şagîr*'e benziyorsa da, metin ayrıdır. Konusu ise yine *al-Adab al-kabîr* ve *al-Adab al-şagîr* gibidir. Brockelmann ve diğerleri tarafından zikredilmiyor.

Baş (yap. 32b) : ان لكل انسان حاجة والى كل حاجة سبيل ...

Son (yap. 41b) : ولا جرح في الغضب ولا منقاد للهوى ثم والحمد لله وحده ...

3. (yap. 42b-61b). İbn al-Mukaffa^c, *K. al-Adab al-şagîr*. (bk. GAL, S. 233.)

Baş (yap. 42b) : أما بعد فان لكل مخلوق حاجة ولكل حاجة غاية ...

Son (yap. 61b) : فلا يزال الطالع يكون آفلا والآفلا طالما ...

4. (yap. 62b-159a). *K. al-Tac*.

Baş (yap. 62b) : الحمد لله الذى له ما فى السماوات ... احمده على تناسخ

Son (yap. 141b) : آلامه ... أما بعد فان الذى حدانا على وضع كتابنا هذا من حوادث الزمان وغيره ونكاته وعثراته ...

Ayasofya 2827.

Miklâplı, şirazesiz, cildin ve miklâbın sırtı meşin, üzerine ebru kâğıt yapıştırılmış mukavva bir cilt içinde, 78 yaprak ; 14×21,5 (75×12) cm. eb'adında, âhârlı saman renginde bir kâğıt. Her sahifede az harekeli, siyah bir nesihle, 13 satır.

İstinsah kaydı yok. Yazıdan ve kâğıttan hicrî IX. asırda istinsah edildiği anlaşılıyor. Perişan bir nüshadan nakledilmiştir.

Baş aynıdır. Son (yap. 78a) : ... العدل الأمير (أبى) الفتح بن خاقان مولى أمير المؤمنين ...

Bu nüshada kitabın adı *K. Ahlāk al-mulūk* şeklindedir.

3. *K. Salvat al-harîf fi (bi) munāzarat al-rabi^c va 'l-harîf*

Aşir Efendi 293.

Miklâpsız, şirazesi dağınık, sırtı siyah bez kaplı, üzerine ebrulu kâğıt yapıştırılmış, mukavva bir cilt içinde, 49 yaprak ; 11,2×15,7 (7,5×18) cm. eb'adında, az âhârlı, koyu saman renginde bir kâğıt. Her sahifede az harekeli, koyu kahverengi bir mürekkeple 10 ilâ 17 satır.

12 rabîülevvel 441 h. perşembe günü istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (49a) : كتب يوم الخميس فى تانى عشر ربيع الآخر سنة احدى وأربعمائة ...

Baş (yap. 1b) : الحمد لله مقسم القسم وبارىء النسم ومديم ائتم ...

Son (yap. 49a) : وهذا آخر ماجرى بين الشيخ والله واقترقا ...

4. *K. al-Burhan va 'l-tibyān* (kaynaklarda *k. al-Bayān*'ın nüshaları arasında gösterilmiştir).

Nuruosmaniye 3688.

Miklapsız, şirazeli, sırtı kahverengi meşin, üzerine ebrulu kâğıt yapıştırılmış, mukavva bir cilt içinde, 245 yaprak; 18×25 (12×21) cm. eb'adında, âhârlı, koyu saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekeli, sanatkârane, siyah bir nesihle 19 satır.

İstinsah kaydı yok. Yap. 1a'da her ne kadar al-Hattâbi'nin hattı olduğuna dair kayıt varsa da, hierî V. asrın sonlarında istinsah edilmiş olmalıdır.

Nüsha, al-Câhiz'in *k. al-Bayān va 'l-tabyīn* adlı eserinin II. cildi olarak unvan taşıyor. Tetkik neticesinde hierî IV. asrın sonlarında yaşayan bir müellif tarafından *k. al-Bayān va 'l-tabyīn*'den de istifade edilerek meydana getirilmiş bir eser olduğu anlaşılıyor.

Baş (yap. 1b):

بِسْمِ اللَّهِ ... ماجاء في ذكر الخط ووضعها ...
 Son (yap. 245a): ... القطة آخر الكتاب ...
 ... الفلة يبرود ...

Bayazıt Ümumî Kütüphanesi nr. 5599'da (239 yap. hierî XI. asır) bu nüshanın bir kopyası bulunmaktadır.

5. *K. Tanbih al-mulūk va 'l-makāyid.*

Nüshanın tavsifi için bk. *K. al-Tac* 1914 tabı s. 221-226.

6. *K al-Irs va 'l-ʿaraʿis.*

Ahmed III. 2538. (mecmua).

Miklabı kopmuş, şirazeli, basma beyzî orta şemseli, salbekli, zencirekli, sırtı eskiymiş, siyah meşin bir cilt içinde, 156 yakrak; 12,5×17,8 (8,5 ilâ 9×11,5-12) cm. eb'adında, âhârlı, saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekesiz, siyah bir nesihle 17 satır.

57b'de 892 h. 143b'de 20 zilkade 893 tarihli iki istinsah kaydı var. Memlûk yazmalarındandır. Mecmua başlıca şu eserleri içine alır:

1. (yap. 2a—19a) İbn Makānis, *K. al-Lataʿif va 'l-aşnāf*, (GAL. S. 11,7). Manzum bir eserdir. yap. 2a-19a.
2. (yap. 19b—21b). İbn Makānis'a ait bir makama.
3. (yap. 21a—b). Muhtelif şairlere ait seçme beyitler.
4. (yap. 22b—26b). al-Ġazzālî, *K. Adab al-svhba va' l-muʿāşara* (GAL. S. I, 744).
5. (yap. 27a—28a). Muhtelif şairlere ait kıymetli beytler.
6. (yap. 28a—29b). *al-Zaynabiyya* (الزينية) 'Alî b. Abî Tālib'e ait bir kaside.
7. (yap. 30a—36b). Al-Bugaşi'ye (?) ait kıymetli bir kaside.
8. (yap. 36b—39b). 'Ali b. Mnsa 'l-Rizā'ya ait bir kaside.
9. (yap. 40b—57b) Ahmad al-Bāʿunî al-Şāfi'î. *Muhtasar tavārih camîʿ al-hulafāʾ*. Manzum olarak telif edilmiştir.
10. (yap. 58b—143b). Müellifi VIII. asırda yaşamıştır. *K. Ruşd al-labāb ilā muʿāşarat al-habib*, hierî 764 senesinde telif edildiğine dair kayıt vardır.
11. (yap. 144a—156b). *K. al-ʿIrs va 'l-ʿaraʿis*,

Bâh ilmine ait bir eserdir. Baştan bir kısmı mevcuttur. Muqaddimede eserin telifinde takip edilen metottan bahsedilir. 152a—b'de müellifin al-Câhiz olduğu açık olarak zikrediliyorsa da, eser müteahhir bir müellif tarafından meydana getirilmiş olmalıdır.

Eser beş bâba taksim edilmiş, her bâb da muhtelif nevilere ayrılmıştır. Mevcut kısım ikinci bâbm beşinci nevine kadardır.

Baş (yap. 144a): أحمد لله الذي خلق الأشياء بقدرته وأتمها بلفظه... وبعد فقد
سألت... سألتني أن أذكر ما يحصل... انقطاع الباه الحارق... فعملت في ذلك كتابا جامعاً وسمية
بكتاب الباه ولفظه بالمرس والمراس...
فممدني بامنتي ونبيكي مطارحي...
قوبل بأصل النسخة...

Son (yap. 156b):

7. K. al-Āmil va 'l-ma'mūl.

Veliyüddin Efendi 2631 (mecmua).

Miklaplı, zencirekli, basma beyzî şenseli, salbekli, kahverengi meşin bir cilt içinde, 123 yaprak: 16×24 (12×18) cm. eb'ad'nda, âhârlı, koyu saman renginde bir kâğıt. Her sahifede harekeli, bazı noktaları eksik, oldukça hatalı siyah bir nesihle 15 satır.

Hicrî 670 senesi ramazan ayında Ahmad b. Salama al-Magribi (?) tarafından istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı (yap. 123a): فرغ من تقيمه العبد الفقير الى الله احمد بن سلامة المغربي

(?) في سنة سبعين وستة في رمضان...

Hâşiyede müstensih tarafından bazı tashihler yapılmıştır. İçindeki eserlerin kimlere ait olduğu hicrî 959 senesinde 1. yaprağa yapıştırılmış olan boş yaprağın a yüzüne Muahmmad b. Badraddin al-Minhâci tarafından kaydedilmiştir. Mecmua başlıca şu eserleri içine alır:

1. (yap. 1b-40b). Şa'âlîbi, K. al-Tahanî va 'l-ta'âzî, Al-Minhâci tarafından Şa'âlîbi'ye nisbet edilmiştir.

Baş (yap. 1b): قال بعض الفلاسفة لا يد لكل صلاح حادث من فساد...

Son (yap. 40b): في كان لو أن السحاب كجوده اذارت الخيطان بين الدكادك...

2. (41a-62a). al-Câhiz, K. al-Āmil va 'l-ma'mūl. Al-Minhâci tarafından al-Câhiz'a isnat edilmiştir, fakat eser onun değildir.

Baş (yap. 42a): قال الباحث من تركيب الانسان استقراغ الحرص...

Son (yap. 62a): وأحق في ذلك علي من هجن نفسه بالبخل وشانها بالمنع...

3. (yap. 62b-99a). İbn al-Mu'tazz, K. al-Taşbihat va 'l-talab. (GAL. 1, 128). Brockelmann tarafından zikredilmiyor. Al-Minhâci tarafından İbn al-Mu'tazz'a nisbet edilmiştir.

Baş (yap. 62b): أحمد لله الهادي لذية الباعث لثمنه بيه...

Son (yap. 99a): فسحقاً ثم سحقاً ثم سحقاً لمن أضحت مودته مذقاً...

4. (yap. 99b-117a). Şa'âlîbi, K. al-Hamd va 'l-zamm. (GAL. S, I, 499). Brockelmann zikretmiyor.

Baş (yap. 99b): قال الباحث: الأشياء أصل وفرع وثمرة...

Son (yap. 117b): وما كنت الا القدى المقترض في العين والشوك الناكى الاحق...

5. (yap. 118a-123a). Al-Şābi. K. al-iftizārāt.

Baştan beş bâbı mevcuttur. Al-Minhâci tarafından al-Şābi'ye nisbet edilmiştir. Yalnız, bununla hangisini kastedtiği anlaşılıyor. Sonu eksik

Baş (yap. 118a): التلطف في طلب المفرد مع الاقرار بالتدب...

Son (yap. 123a): رؤبة: يكاد من تحفة وافر فح فيه كرحى المرحى...

Bu mecmuadaki eserlerin Şa'âlîbi'ye ait olanlarından başkalarının müellifleri şüphelidir.